

Symbióza poézie s politikou po druhej svetovej vojne

ŠTEFAN DRUG, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

2. časť

V roku 1950 sa Kultúrny život už aj oficiálne stal orgánom Slovenskej sekcie ZČSS, aby sa v ňom ešte výraznejšie mohla uplatňovať „pravá tvár“ socializmu importovaná zo ZSSR, tak v politickom ako aj umeleckom zmysle. Spolupráca oboch zložiek sa vyvíjala v absolútnej súhre. Predstavitelia prvej šírili na jednej strane strach o existenciu (začali sa naplňovať väzenia a pracovné tábory, pripravovali sa vykonštruované procesy) a na druhej strane sa dožadovali radosti, spevu, oslavy šťastného života. Tí ostatní sa prispôbovali. Ladislav Štoll, jeden z kultúrno-politických ideológov, sa na pracovnej konferencii Českej sekcie ZČSS už 22. januára pokúsil vymazať z českej literatúry poéziu Františka Halasu a teoreticko-kritické dielo Karla Teigea.²⁸ Kritici Pravdy a Nového slova (Kalinová, Kupec, Rozner) akoby nechceli zaostať – tvrdo odmietli knihu Lukáčových prekladov európskej poézie (Záhrada útechy), najprv v tlači, potom aj na diskusii v Klube robotníkov a spisovateľov. Lukáča táto akcia vygumovala z literatúry až do polovice šesťdesiatych rokov. A určite bola výstrahou pre takých, čo by sa nemienili prispôbiť novým požiadavkám.

V uvedenom Klube Ivan Kupec zopakoval výhrady Pravdy (už názov článku mal obžalobný tón: Vnášanie reakčného úpadku do slovenskej kultúry) a nezakrýval priamu ždanovovskú inšpiráciu, keď o. i. uviedol, že tvorbu „úpadkovej poetky“ Achmatovovej a „dekadentného humoristu“ Zoščenka odsúdil verejne sám „sovietsky ľud“. A dodal, že ešte nežijeme v beztriednej spoločnosti, musíme preto vedieť „milovať aj nenávidieť“ a podporovať „aktívnu spoločenskú úlohu umenia“. Kolegovia z ÚV KSS – Špitzer a Lajčiak – sa svorne dopĺňali. Ak prvý žiadal vidieť „pozitívne stránky života“, zdôrazňoval výchovný zmysel poézie a uvedomelý optimizmus, druhý jeho názory rozvíjal. Náš humanizmus, podľa neho, nie je pokrytecký, ale „dáva radosť zo života“ a v poézii chceme „perly čistého ľudského šťastia, radosti a viery“.²⁹

V rámci hľadania „československého Rajka“ (na jeseň 1949 popravený maďarský minister zahraničia) – v marci 1950 odvolal ÚV KSČ z funkcie ministra zahraničia Vladimíra Clementisa – pre buržoázny nacionalizmus a iné hriechy. V apríli ÚV KSS pre rovnaké chyby kritizoval aj Husáka a Novomeského a čoskoro ich odvolal. Pripravený

²⁸ ŠTOLL, L.: Třicet let bojů za českou socialistickou poezií. Praha, Orbis 1950.

²⁹ Diskusia, vlastne tribunál nad Lukáčovými prekladmi sa konal 9. 2. Skrátený zápis z neho uverejnil Kultúrny život, 5, 1950, č. 4.

zborník spomienok na DAV už vyjsť nemohol a báť sa mohli jeho zostavovatelia. Krátko pred IX. zjazdom KSS sa v Bratislave zišiel prvý aktív spisovateľov komunistov. Po prejave J. Špitza ostro kritickyprehodnocujúcom činnosť davistov, nadrealistov a celého moderného umenia, sebakriticky sa kajali za svoju literárnu minulosť viacerí spisovatelia, najtvrdšie z nich nadrealistický kritik M. Považan – za poblúdenie a tápanie svoje i ostatných nadrealistov a štrukturalistov. Vystúpenie zakončil oddane a pateticky: „*Právom môžeme byť šťastní, že žijeme v stalinskej epoche, v ktorej včerajšie sny stávajú sa dnešným skutkom.*“ Literatúra má v tom pomáhať a „*umelecky zobrazí tento radostný nástup do lepšej socialistickej budúcnosti.*“³⁰

Dokonale pripravený a barnumskou reklamou propagovaný IX. zjazd KSS sa odohrával (nejde o prerieknutie, išlo naozaj o najlepšie inscenované divadlo, ba show všetkých čias u nás) 24. – 27. mája v Bratislave – za účasti starostlivo vybraných delegátov a ešte opatrnejšie prefiltrovaných hostí z radov umelcov. Obrovské zhromaždenie burácujúcim potleskom a ováciami vívalo rečníkov pri ich prejavoch, podchvíľou vstávalo, vyvolávalo nacvičené heslá pri každej zmienke o Stalinovi, jeho tajomníkoch, o celoštátnych i slovenských funkcionároch a hlavne pri referáte Viliama Širokého. Predseda KSS značnú časť vystúpenia venoval kritike skupiny DAV, najmä jej hlavných členov Clementisa, Novomeského, Husáka, a pridal k nim aj robotníckeho funkcionára, popredného činiteľa SNP – Karola Šmidkeho. Obvinil ich z buržoázneho nacionalizmu, v mene (či v dôsledku?) ktorého od ranej mladosti robili všetko možné, aby znemožnili víťazstvo komunistov.³¹

Kritizovaní sa po dvojmesačnom „spracúvaní“ nepredstaviteľne ochotne a dôkladne priznávali k vyčítaným chybám a nedostatkom, ale hlavní manipulátori prijali len sebakritiky Novomeského a Husáka, ďalší dvaja sa mali nad sebou hlbšie zamyslieť. Po zjazde však ani jeden nezostal vo funkcii – víťazi im „veľkomyselne“ prideliť nižšie úradnícke posty. (Nevedno, či si kritizovaní spomenuli na predvojnové procesy v Moskve, alebo aspoň na povojnové ždanovovské útoky proti umelcom a ako zareagovali na proces proti Milade Horákovovej a spol., v ktorom na smrť odsúdili a popravili o. i. aj teoretika českého surrealizmu Závaša Kalandru, blízkeho priateľa Novomeského...)

Prirodzene, IX. zjazd KSČ venoval značnú pozornosť aj umeniu, najmä v referáte generálneho tajomníka Štefana Bašťovanského,³² a to v podkapitolách: Akú kultúru, aké vedecké a umelecké diela chceme dať do rúk našim pracujúcim? a Za kultúru predchnutú vysokou ideovosťou, socialistickým vlastenectvom a marxleninským uvedomením. Hneď na začiatku uviedol, že pracujúci ľud, ktorý oduševnene buduje „šťastlivý socialistický zajtrajšok“, si zasluži kultúru „veľkú, zdravú, silnú a vlasteneckú“, vedu a umenie zbavené „nánosu... formalizmu, dekadencie, kozmopolitizmu, klerikalizmu a buržoázneho nacionalizmu...“, ideovej bezzásadovosti, estétskeho hračkárenia“. Umelci sa preto musia zbaviť tohto „cudzieho peria, všelijakých vplyvov, manier, predstáv a zvyklostí, ktoré

³⁰ POVAŽAN, M.: Buržoázne korene nadrealizmu a štrukturalizmu. In: Z literárnych štúdií a článkov. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1953, s. 171 – 172. (Publikované z rukopisu.)

³¹ ŠIROKÝ, V.: So súdruhom Gottwaldom smelšie a rýchlejšie vpred k vybudovaniu socializmu v našej vlasti. Referáty a dokumenty IX. zjazdu KSS, s. 43 – 52, 64, 170 – 174.

³² Niektoré otázky organizačnej výstavby strany a marxleninskej výchovy. Tamže, s. 140 – 145.

nlboko znetvorili zdravý vývinovú líniu nášho umenia a udomácnili... prvky, ktoré sú nášmu ľudu priamo bytostne cudzie“.

Podľa Bašťovanského sa naši umelci mýlili, keď si mysleli, že svojimi „extravaganciami“ (ako kubizmus, futurizmus, poetizmus, nadrealizmus) revoltovali proti kapitalizmu alebo protestovali proti „barbarstvu a cynizmu vládnucej buržoázii“. Bola to vraj len „revolúcia v pohári vody“, preto slovákoštátový režim bez väčšej nervozity „trpel formalistické ‚revoly‘ nadrealistov“, ba ich aj financoval. Naproti tomu v socialistickom zriadení majú umelci „nebývalé možnosti“ rozvíjať svoju tvorbu a súčasne „v šťastí celku“ nájsť aj „plné osobné šťastie“. Zdôraznil však, že „naša“ kultúra a umenie „musia slúžiť životu“ a popri inom „robiť život ľudu šťastnejším a radostnejším“.

Ďalej odporúčal všetkým umelcom, aby sa učili u klasikov českej, slovenskej a svetovej literatúry, ale predovšetkým (!) z „mohutnej literatúry, vedy a umenia sovietskeho“. Stvárať majú utláčanie ľudu v minulosti, nedávne hrdinské povstanie a najmä „veľký zápas... o vybudovanie nového, plného a radostného života“, boj za mier atď., lebo to je „arzenál myšlienkového a citového bohatstva“, ktorý má umelcov „strhovať k uvedomeniu a nadšenej tvorbe“ takých diel, ktoré budú „svojím obsahom i formou adekvátne veľkým bojovým i budovateľským úsiliam... nášho ľudu“.

Bašťovanský sa vyslovil aj konkrétne. Tatarka sa vraj vo Farskej republike síce „poctive usiloval o socialistickorealistický román“, ale ešte sa mu nepodarilo zbaviť „formalistických manier“. Zo spisovateľov sa podľa neho na správnu novú cestu už niektorí dali, hoci „nesmelo“ a „ešte s rozpakmi“. Ako „prvé lastovičky novej jari našej umeleckej tvorby“ uviedol Jilemnického Kroniku, Kostrovu skladbu Na Stalina a Lajčakovu zbierku Pozdrav (tiež venovanú Stalinovi).

Názory hlavného tajomníka KSS na dovtedajšie nové umenie som citoval zo zborníka referátov, určeného zrejme širokej verejnosti, ako o tom svedčí masový náklad tristo tisíc (!) výtlačkov. Vyšli však v ňom len hlavné prejavy a možno ani tie nie celé. Zato Protokol IX. zjazdu KSS..., obsahujúci kompletný materiál, bol asi určený len užšiemu kruhu. V ňom sú aj formulácie zreteľne tvrdšie. Napríklad o úlohách kultúrnej politiky KSS: „*Náš zjazd musí znamenať zvrat v celej kultúrnej práci na Slovensku v tom smere, že práca, vplyv a vedúca úloha strany bude sa na kultúrnom úseku prejavovať dôslednejšie a prenikavejšie, že kultúrna práca bude plánovitejšia ako doteraz, že bude spojená so životom a činnosťou strany, že definitívne zúčtujeme s tendenciami a teóriami ‚nezávislosti‘ a ‚nadriednosti‘, ktoré v podstate znamenajú nezávislosť od robotníckej triedy a jej strany a závislosť od buržoázie a jej ideológie...*“ Z toho istého pera zrejme vyšlo aj varovanie, že v slovenskej kultúre „nemá opodstatnenie ani budúcnosť nijaké dekadentné umenie“, nijaké rozkladné chůčky, ani „nijakí prekliati básnici!“³³

Slovenskí spisovatelia i ostatní umelci po celý prvý polrok 1950 informovali o plnení svojich tvorivých záväzkov k IX. zjazdu KSS, jednotlivé básne, prózy atď. uverejňovali vo svojom orgáne a v stránickej tlači. Pred termínom sa im podarilo realizovať aj dve kolektívne podujatia. Už v apríli vyšiel zborník Krajine víťazstva a radosti, s podti-

³³ Cit. podľa: GREŠÍK, L.: Slovenská kultúra v začiatkoch budovania socializmu (1948 – 1955). Bratislava 1980, s. 177 a 182.

tulom Slovenskí básnici pozdravujú bratský Sovietsky zväz.³⁴ Je v ňom päťdesiatpäť básní od dvadsiatich štyroch autorov – od Janka Jesenského po Ivana Mojíka. Pozdravovali v ňom Októbrovú revolúciu, Lenina, Stalina, Stalingrad, Moskvu, červené hviezdy atď. Už v názvoch básní je viackrát spev alebo pieseň, v textoch však vari niet básne bez spevu, radosti a šťastia. Tak ako sa to žiadalo a čakalo. A neraz možno aj cítilo.

Ak táto kniha bola záväzkom, zborník poézie a krátkych próz *Slnečná cesta* – bol „drom slovenských spisovateľov IX. zjazdu“.³⁵ Už štýl nepodpísaného úvodu je príznačný rýchlou učenlivosťou a chápaním, čo sa patrí, ako sa to má robiť, možno aj „bezvýhradnou oddanosťou“ novým myšlienkam. Tento dar chcel byť „výrazom lásky k Strane, ktorá múdro a prezieravo vedie...“. Nechýba sebakritika za donedávne blúdenie v „subjektivizme, formalizme, estétstve“, za „zviazanosť s literárnymi módami západu“. Ani opakované d'akovanie KSS, ktorá „jasnými lúčami marx-leninskej a stalinskej ideológie presvietila zatuchlé kúty našej literatúry“ a priviedla ich k „veľkému a jasnému cieľu: k socialistickému realizmu – jedinému platnému umeleckému výrazu tejto epochy“.

Ani záver nemohol byť iný, než dobovo patetický, oddaný. *„V tomto dare je láska k rodnej Strane, vďaka za slnko, ktoré osvetľuje našu cestu, a najmä prísľub, že na tejto ceste budú kráčať slovenskí spisovatelia pevne a zodpovedne k veľkému socialistickému umeniu.“*

Na ilustráciu odcitujme najčastejšie slovné spojenia a epitetá. Netreba pri nich uvádzať mená autorov, lebo – ak si požičiame prirovnanie štúrovského básnika – „ako by ich jedna mater mala“. Za množstvo príkladov aspoň frekvencia slova „pieseň“ a jeho odvođenín. Stretneme sa s ním už v názvoch: *Pieseň o prvom robotníkovi*, *Pieseň (Budovateľom)*, *Jarná pieseň družstevníka*, *Spev lásky k novej Číne*. Azda sem patrí aj *Báseň o srdci víťaznom a Verš vďaky*.

V samotných básňach sa spieva oveľa častejšie: „spievajú traverzy a trámy... radostnú nôtu: mier“; „nemôžu byť krajšie piesne; dnes každá o radosti spieva“; je aj „bojová pieseň Stalinova“, „pieseň strojov z ocele“. Iným sa chce „nôtiť vďačne o radosti“. V jednom prípade ešte aj starý „škovránok spieva na rozkvitnutom poli“ a súčasne tam vyhrávajú „píšťalky lásky“. A celkom ináč, pravdaže, keď ide o minulosť – „matere spievajú neveselo piesne veselé“. Potom je už všetko, ako má byť, lebo do spevu sa zapája aj „rušeň“, hoci ten len „šomre si pesničku svoju z dymu a pary, pesničku dunivú po chotári“. Na družstevnom voze „ktosi ticho spieva, tá pieseň podobá sa snu“, lebo to „o láske spieva traktoristka mladá... pieseň radostnú“. A na Slovensku sa bude „napriek americkým gangstrom... o vlasti a práci ľudu spievať“, navyše „v tóne ružovom“. Inokedy „pieseň však tuhla do oceli, kým víťazne si zapíska“ až tak, že „vykopne spev jej otrokára“ tam, kde ľud „vpísal puškami nové, hrdinské piesne“. Preto náš básnik zaspieva „pozdrav tejto zemi... jej piesňou pravdy prebudený“. Našťastie u nás je už lepšie ako bývalo: „hľa, jak to jasá, jak to spieva!“, preto – „kto by sa dneska neusmieval“?

³⁴ Vydal Tatran, Bratislava 1950, s. 118. Úvod J. Špitzer. Obálka M. Benka. Náklad 5 000 ex.

³⁵ Zostavili Ján Kostra a Vladimír Mináč. Vydal Slovenský spisovateľ, začiatok mája 1950, náklad 7 500 ex. 194 s.

Príklad profesionálnych básnikov (i prozaikov) sa pokúsili nasledovať v „zborníku literárnych prác“ – robotnícki autori v Partizánskom.³⁶ Pravdaže, inštruktážami a uverejňovaním ich pokusov v Kultúrnom živote im pomáhala Slovenská sekcia ZČSS. Za takejto spolupráce spisovateľov s pracujúcimi v Závode 29. augusta vznikol Klub robotníckych spisovateľov a svoju existenciu oslávil hneď na začiatku zborníkom básní a poviedok od dvanástich autorov.

Pochopiteľne, napospol ide o začiatočnícke veršovanie, ktorému nechýba odhodlanie a pátos. Priúčali sa u svojich bratislavských „kolegov“, ale najväčšmi ich pútala téma boja za mier. Spievanie však zaujalo aj ich. Prirodzene – keďže im každý deň „spievajú stroje“, predovšetkým ich upútala „zvonivá melódia spevu strojov“. Radi ju počúvajú, tešia sa, keď „rozospieva sa stroj“. Stále počujú „spev fabriky“, kde im „spievajú stroje“, kde ich očarila „kypiaci pieseň práce“. Radi však majú aj „pokojnú pieseň diev“, sú šťastní, keď „zem sa láskou rozospieva“. Rozochvieva ich „krásna pieseň mieru“ i obyčajná „pieseň mieru“, či „pieseň mierová“. Na rozdiel od spisovateľov z povolania však možno rýchlejšie pochopili, že veršovanie tohto typu predsa len nie je poéziou...

* * *

Zdá sa, že robotníci Závodov 29. augusta v Partizánskom – autori zborníka básní a próz Zástavy mieru (november 1950), vydaného pod kuratelou spisovateľského Zväzu – rýchlo pochopili bezperspektívnosť takýchto umelých snažení. Mená niektorých z nich sa potom už iba raz-dvakrát objavili v Kultúrnom živote, hoci tento časopis (za odmenu od Nového roku 1951 týždenník) začínajúcim i hotovým básnikom venoval ešte väčšiu starostlivosť než dovtedy. Dokazujú to rubriky: Súťažná báseň a Z novej poézie (pre renomovaných i nových autorov), Začínajúci (alebo Noví) autori sa predstavujú, Z poézie o budovaní socializmu, Listáreň KŽ, príležitostne aj ďalšie (1. máj, zjazd mládežníckeho Zväzu). Pritom väčšina básní vyšla mimo rubrik. Dokopy ich môže byť vyše dvesto, v priemere 3 – 4 v jednom čísle!

Úroda teda bohatá, najmä ak berieme do úvahy, že orgán Slovenskej sekcie Zväzu československých spisovateľov neoficiálne bol tribúnou aj pre ostatné umelecké zväzy, sústavne sa venoval politike, kultúrnej politike, prekladom sovietskych materiálov atď. Nešlo o nijakú náhodu, to len komunistická moc šikovne využívala možnosti básnickej tvorby: krátkosť formy dovoľovala rýchle splniť priamu či nepriamu objednávku, podporovala ochotu, ba horlivosť autorov poslúžiť „rodnej strane“ aktuálnymi, údernými agitkami. Práve totiž prebiehali alebo sa chystali hrdelné procesy, ktoré si podľa záväzného sovietskeho vzoru vynucovali totálne vymývanie mozgov aj prostredníctvom umenia, predovšetkým poézie.

Na jednej strane komunistická vrchnosť potrebovala omamovať široké masy frázami o budovanom raji na zemi, o nekonečnom šťastí, radošti a spokojnosti (k čomu ona sama priviedla ľud) a na druhej strane sa dožadovala aj prikrášľovania, ba heroizácie svojich zločinov. Na to mala predpoklady predovšetkým poézia. Preto je v slovenských

³⁶ Zástavy mieru. Vydal Závodný klub ROH v novembri 1950. 142 s.

veršoch i v roku 1951 už v názvoch stále veľa piesní, spievania a chválospevov na Stalina, na Gottwalda, na ich stranu, nehovoriac o samých textoch, nadchýňajúcich sa zázračnými vodcami, vedúcimi národy k blahobytu a večnému mieru. Na ilustráciu aspoň niekoľko typických ukážok, pričom mená autorov nebudem uvádzať: medzi renomovanými a začínajúcimi nebolo veľkých rozdielov.

Najprv opäť využívanie najčastejšieho slova „pieseň“ a jeho odvodenín v názvoch básní: Pieseň točovky, Pieseň radosti, možno aj Robotnícky pochod, ale určite Pieseň o Tokajiku, Pieseň o M. Nešporovi, o živote i o veľkom priateľstve. Patrí sem Spievajúce srdce. A niekoľko ukážok, čo všetko našim vtedajším básnikom spievalo. Jednému: „*turbíny hučanie*“ znamenalo „*spev lásky náruživý, / najskutočnejších snov*“. Rieka mu „*prudko spieva v motoroch dynám*“, ba aj v peci martiniek počul pieseň, a to „*pieseň novú / Váhu!*“³⁷ Druhému „*zväzáckych pesničiek tóny vplynú v uši*“, ale popri nich aj „*piesne o výstavbe, o jari a mieri*“.³⁸ Iný hrdo vyhlásil: „*Za teba bojujem, o tebe spievam – mier, / tak ako spieva sad a slnko našej zeme*...“³⁹ Celkom civilne a prirodzene sa hovorí na túto tému v ďalšej básni (hoci neveľmi básnicky): „*Večerom sedávali kolo vatry, / spievali o slobode*.“⁴⁰ A keďže bývalý nadrealista cítil povinnosť kajať sa, zapojil sa do prúdu sebakriticky, možno však s jemným úškrnom: „*I básnik – dedič bohémy, / si olejuje vrzgajúce kosti; / púšťa sa písať poémy // o ľudskom šťastí, o radosti*...“⁴¹

Tvorba slovenských básnikov bola po celý rok 1951 predovšetkým rozospievaná, rozjasaná nad radostnými perspektívami, ktoré nás ešte len očakávali, hoci niektorí poeti už tieto predstavy vydávali za skutočnosť a čitatelia jej mali veriť. Dosiaľ poznáme len jedného básnika – Jána Smreka, ktorý, pochopiteľne iba v tajnej, šuplíkovej tvorbe, varoval pred falšovaním situácie, pred klamstvami a výmyslami. Videl totiž, čo iní nechceli vidieť, pred čím zatvárali oči a tvárili sa, že všetko je v najlepšom poriadku.⁴² Aspoň stručne preto pripomeniem, čo sa vtedy dialo v komunistickej politike a v súdnictve a ako na túto skutočnosť reagovali slovenskí básnici.

V roku 1951 už malo vedenie KSČ na svedomí celý rad justičných vrážd známych i celkom neznámych ľudí, preplnené väznice a pracovné tábory. Súdy v celom Československu rozširovali túto prax. Komunistickí predáci napokon podľahli Stalinovmu nátlaku, na rozhraní rokov 1950 – 1951 súhlasili so zatknutím niekoľkých českých „kozmo-politov“ a slovenských buržoáznych nacionalistov a zorganizovali monsterproces podľa stalinského vzoru z rokov 1937 – 1938. Zo slovenských politikov uväznili predstaviteľov medzivojnovkej komunistickej literárnej skupiny DAV Clementisa (od marca 1948 minister zahraničia), Novomeského (povereník školstva, vied a umení), Okáliho (povereník vnútra), Husáka (predsedu slovenského Zboru povereníkov), ich priateľa Horvátha (o. i. vyslanca v Maďarsku) atď. Na zasadnutí ÚV KSČ vo februári 1951 oznámili ich zatknutie ako sprisahancov a agentov západného imperializmu atď., atď. Už od mája 1950

³⁷ Hviezdy nad Váhom. Kultúrny život, 6, 1951, s. 1.

³⁸ Pieseň točovky. Tamže, č. 7.

³⁹ Mier. Tamže, č. 19.

⁴⁰ Tak prišli k nám. Tamže, č. 39.

⁴¹ Bratislava. Tamže, č. 10.

⁴² SMREK, J.: Proti noci. Lipt. Mikuláš, Tranoscius 1993, s. 127.

nevykonávali uvedené funkcie, mohli však pracovať na podradných miestach a podávať sebakritiky. Bombastické zverejnenie ich zatknutia a siahodlhé výpočty ich zločinov (podľa stalinského receptu) ohromili verejnosť. Spisovatelia hneď pochopili, čo je ich povinnosť, dištancovali sa od nich a Novomeského hneď zbavili členstva v Slovenskej sekcii ZČSS. (Ostatných nemuseli, lebo neplatením členských príspevkov sa vylúčili sami.)

Predseda spisovateľského spolku Michal Chorváth a uznávaný kritik Alexander Matuška (pred vojnou členovia skupiny R 10, úzko spolupracujúcej s davistami) sa od „zločincov“ v Kultúrnom živote dištancovali ako prví (ale asi nie z vlastnej iniciatívy). Nepomohlo im to, lebo agitačno-propagačné oddelenie ÚV KSS ihneď zvolalo na 30. – 31. marca tzv. aktív spisovateľov-komunistov, na ktorom vedúci oddelenia Július Šefránek odsúdil nielen davistov, ale ostro skritizoval aj ich nasledovníkov Chorvátha s Matuškom, navyše k nim pridal literárneho vedca Mikuláša Bakoša a prozaikov Dominika Tatarku a Vladimíra Mináča. Účastníci aktívu boli dopredu poučení, ako majú kritizovať obvinených a sami sa sebakritizovať. Všetko prebehlo tak, ako predpísala stranícka vrchnosť. Išlo len o to, čo s obvinenými, lebo priznanie sa vtedy nepovažovalo za poľahčujúcu okolnosť.

Napodiv, stalo sa, čo sa vtedy nestávalo. Napriek tomu, že inscenovaný aktív sa o niekoľko týždňov zopakoval na plenárke spisovateľov (na ňom oveľa tvrdšie kritizoval davistov a ich mladších žiakov ďalší pracovník „agitpropu“ Juraj Špitzer), vedenie zväzu – prekvapujúco! – nechcelo viesť represálie ďalej. Obvinených síce zbavilo všetkých funkcií, ale odmietlo ich kriminalizovať. (Na to však asi musel prísť súhlas Prahy, ináč by si to nebolo mohlo dovoliť!) Nastala jediná zmena – predsedom Slovenskej sekcii ZČSS sa namiesto Chorvátha stal mladý, ale vtedy najuznávanejší komunistický básnik Milan Lajčiak, aktívny organizátor aktívu, ktorý si túto funkciu vyslúžil veršovaným paškvilom nazvaným Horúcim perom.⁴³

Ťažko dnes rozhodnúť, či bol až taký „uvedomelý“ a natoľko veril najvyšším funkcionárom, že bol schopný prijať nehorázne obvinenia, ba ešte ich rozvádzať, alebo či bol natoľko zažiadaný za vyššou funkciou, že mu bolo všetko jedno. Neodškriepiteľným faktom je, že nikto v Československu nič také surové, kruté, až neľudské nenapísal ani predtým, ani neskôr. Nespravodlivo obvinených nazval „zradcami Gottwaldovej strany“, „vrahmi a pobehticami bez duše“, pred ktorými treba brániť „naše šťastie“ i „veľké šťastie budúce“, lebo vraj „najväčšiemu z nás“, čiže predsedovi KSČ a prezidentovi Gottwaldovi sa „smrťou vyhrážali“. Toto v podstate len opakoval po najvyšších funkcionároch a od nich asi prebral aj premenovanie tiež zatknutej Márie Švermovej na „slúžku Churchillov a Šlingov“.

Pomerne nevinná bola hrová charakteristika Clementisa, že „vo fraku americkom / a v ústach s fajkou Bruyerkou / z rukáva súkal / odkazy z Londýna“. Ak sa ešte pred dôkazmi tešil, že uznávaného ministra posadili do väzenia, mohlo ísť o slepú vieru v najvyššiu politickú vrchnosť. Keď však napísal, že pri zmienke o Novomeskom, ktorý vraj „vedel víno zradu piť“, a preto už nemal „rytmus, rýmy, ani jemnosť“, keď sa tešil, že

⁴³ Kultúrny život, 1951, č. 16.

uznávaný básnik a kultúrny politik „dopísal pašovanou ceruzkou / kompozíciu s prašivinou / a nenapíše ani dobrý nekrológ“ – to už čitateľ musel zapochybovať o charaktere. A hádam myslieť na nedostatok normálneho rozumu a citu pri charakteristikách, že sa „bez chrbovej kosti“ šmajchl'oval „anarchii, / Eifelovke“, „obdivoval trockistický hmyz“, a preto „zahynie, bez lásky zomrie...“! A súdruhovia sa mali tešiť „z tejto chvíle“, lebo ide len o „zmije... dirigenta zo zákulisia“, v ktorých „koži pod proletárskou nohou Truman syčí...“.⁴⁴ (Smutné bolo aj to, že v rubrike Listáreň KŽ budúci kritik a po ňom budúci novinár a básnik vyhlásili tento Lajčiakov výtvor za najhodnotnejšiu a najlepšiu súťažnú báseň!)

V Kultúrnom živote roku 1951 však napriek danej situácii a atmosfére sa už objavili aj verše, predzvestujúce aspoň čiastočné precitnutie básnikov. Boli to najmä tri časti chystanej poémy Vojtecha Miháliku Spievajúce srdce⁴⁵, absolútne socialisticky zanietené, ale s neodškriepiteľnou básnickou iskrou a najmä úrovňou formy, aká sa v tom čase zväčša neobjavovala. Z dnešného hľadiska politicko-filozoficky išlo o absolútny schematizmus, ale s vycibreným spevno-recitatívnym veršom (autor mal už za sebou dve uznávané knižky a na filozofickej fakulte viedol recitačný krúžok), aký vtedy nemal obdobu. Na príťažlivej úrovni vyslovil aj najrozšírenejšie dobové kliše, takže jeho poému rada prednášala najmä mládež. Je však príznačné, že o rozsiahlych ukážkach z Mihálikovej skladby niet zmienky ani v jednej z početných rubrik určených súčasnej tvorbe. Možno preto, že nešlo o začínajúceho autora?

Takým nebol ani Miroslav Válek, ďalší autor z trnavskej liahne, o ktorom najnovšia literárna príručka⁴⁶ uvádza, že do roku 1951 uverejnil 45 básní, ale v nasledujúcich piatich rokoch „sa publikačne úplne odmlčal“. Napriek tomu v začiatočníckej rubrike Mladí autori sa predstavujú mu vyšla dlhšia báseň Jar⁴⁷ a v rubrike Noví autori k Slovenskému zjazdu ČSM kratšia Armádný rozkaz 1951.⁴⁸ Tá druhá vhodne zapadla do bežnej schematickej produkcie, o čom v závere svedčí typická dobová výzva: „Armáda straníkov a bezpartajných – na bodák!“

Ale tú prvú si nemohol nepovšimnúť tajomník spisovateľského zväzu a jeden z posudzovateľov príspevkov mladých. Vyzdvihol jeho „pomerne vyspelý verš“, ocenil, že „*cíti prírodu ako málokto z mladých*“, vraj hovorí o nej „*nové veci v smelých básnických obrazoch*“, navyše v celej básni „*tlkoce srdce mladosti a veľkého životného optimizmu*“. Potešil ho obraz vlasti, ktorá sa „celá blýska lešeniami“, ale aj to, že nadchýna a strhuje. Potom mu radil, aby sa zbavil „*zvyškov formalizmu*“ a aby bol originálnejší: „*menej impresií a viac reality*“! Nezabudol ani na poučenia. Pripustil, že v novej poézii bude ešte vanúť vietor, „*ale nie samoučelne*“. A takisto je to vraj „*aj s tým umením. Ak má styčné body so životom, tak nie, že by sme ho nepotrebovali, ale priam pomýkna do usilovnejšej práce*...“⁴⁹

⁴⁴ Kultúrny život, 1951, č. 36 a 1951, č. 45.

⁴⁵ Úvod k rovnomennej poéme. Kultúrny život, 6, 1951, č. 5; Spievajúce srdce (Prvý spev). Tamže, 1951, č. 36, s. 3; Spievajúce srdce (Tretí spev). Tamže, 1951, č. 45.

⁴⁶ Slovník slovenských spisovateľov. Praha, Nakladatelství Libri 1999, s. 483.

⁴⁷ Kultúrny život, 1951, č. 15.

⁴⁸ Tamže, č. 21.

⁴⁹ Pozri pozn. 47.

Ani Válek zrejme nechcel celkom vybočiť zo žiadanej línie a podoby vtedajšej budovateľskej poézie, ale už v tejto básni mu nedalo neprekonávať zabehané konvencie. Napríklad: najprv dobovo zaujúkal: „*Ej, to je čas, keď mesto k nebu vzpína domy*“, ale hneď pripojil plnokrvné prirovnanie: „*jak dievča neposlušnú hrud*“. Takýchto prekvapujúcich spojení má viac. Uvediem ešte aspoň jedno z konca básne, kde budovateľsko-optimistický záver „*zrejú naše dnešky*“ doplní nečakane, možno až dobovo furiantské: „*a odkiaľsi možno prikotúľa sa / koliesko z polámanej kolobežky*“.⁵⁰

Prečo sa Válek po týchto dvoch básňach odmlčal (alebo ho v KŽ prestali publikovať), už asi nezistíme. Jednoduchšiu situáciu mal začínajúci Milan Ferko, ktorý sa presadil rýchlo a možno aj bez problémov, lebo písal tak, ako si „doba“ žiadala. Kultúrny život mu ako „súťažnú báseň“ uverejnil rozsiahly úryvok z rozpisanej poémy *Zväzácka česť*.⁵¹ Už o dva týždne vyšiel o nej v rubrike *Listáreň* nadšený posudok čitateľa. O ďalší týždeň v tej istej rubrike iný čitateľ vyhlásil, že Ferkove verše hovoria za každého zväzaka a zväzáčku a odcitoval, čo naňho najväčšími zapôsobil: „*A že ju môžem / Budovať // Brániť, / Že svoju Republiku ľúbiť viem, / Že o rok budem členom strany – / Za všetko / Zväzu ďakujem*“.

Poéma čoskoro vyšla knižne a KŽ pohotovo uverejnil recenziu. Kritik vyčítal mladému básnikovi neistotu, keď má zobrazit' konkrétnu myšlienku, namiesto presného vyjadrenia upadá do rétoriky alebo popisnosti, ešte nevie účinne narábať s obrazmi. Všimol si, že Ferko sa učí u Majakovského, no nemal by ostať pri napodobňovaní. Nezapochyboval však o jeho talente, vyzdvihol prvé spracovanie témy i to, že autor vraj „vcelku“ vystihol „revolučný tón“ mládeže, vidieť, že je zrastený so zväzáckym hnutím.^{51a}

Funkcionárom spisovateľskej organizácie sa možno táto recenzia nepozdávala, preto na 15. októbra zorganizovali diskusiu o *Zväzáckej cti*. Úvodné slovo predniesol sám predseda Lajčiak, ktorý sa netajil, že Ferka považuje za svojho žiaka. Poéma ho vraj zaujala „*búrľivým nadšením, optimizmom, horúcimi citmi mladého vlastenca*“. Mládež z nej preto čerpá silu a odhodlanie v boji za premenu Slovenska „*na krajinu šťastných a krásnych ľudí*“. Ferko navyše „*vysoko dvíha prapór bojovnosti socialistickej poézie, ktorý jej preráža cestu ďalej, k aktuálnosti, k agitačnému a výchovnému poslaniu*“ atď. Pravdaže, Lajčiak poukázal aj na niekoľko nedostatkov (niektoré násilné a krkolomné verše, niečo je povedané namyslene, a nie hrdo, prenáhlenosť občas prevyšuje priebojnosť a pod.). V závere však nie najjasnejšie, ale obranne zdôraznil, že naša poézia „*by upadla do křčovitej šablóny, keby neukázala, ako slnko vystupuje z rannej tmy a búrky*“. A práve Ferko, podľa neho, „*správne vycítil túto podmienku našej poézie*“.⁵² Asi nie náhodou sa koncom roka (v rubrike *Z poézie o budovaní socializmu*) ocitli pri sebe Ferkove verše *Nezastať!* a Lajčiakova *Báseň budúcich hút*.⁵³ Takisto ako pri výpočte najväčších literárnych úspechov roka.⁵⁴

⁵⁰ Kultúrny život, 1951, č. 15.

⁵¹ Kultúrny život, 1951, č. 33.

^{51a} Tamže.

⁵² Vŕcny pomer ku kritike – podmienka rastu mladej poézie. Tamže, č. 42.

⁵³ Tamže, č. 50.

⁵⁴ ŠTÍTŇICKÝ, C.: Umenie v boji za nového človeka. Tamže, č. 51.

A ešte malý doplnok. Vo februári 1952 uverejnil Kultúrny život výsledok súťaže o najlepšiu báseň roka 1951. V I. kategórii (skúsení autori) sa umiestnili verše: Hviezdy nad Váhom (Štítnický), Úvod k Spievajúcemu srdcu (Mihálik), Tým, ktorí vojnu chcú (Martáková), Horúcim perom (Lajčiak), Môjmu milému (Bendová). V II. kategórii (mladší autori): Oslobodenie Bratislavy (Turan), Zväzácka česť (Ferko), Mier (Chudoba), Spútaná rieka (Chlustik), Mierová žatva (Pergler). Počet hlasov redakcia neuviedla a neuverejnila ani odpovede na otázky, ktoré položila na začiatku súťaže: „a) ako zapôsobila na čitateľa báseň hneď po prečítaní?, b) je báseň aktívna?, c) riešil básnik spoločensky dôležitý problém, alebo nadhodil dôležitú otázku?, d) je báseň zrozumiteľná, realistická?, e) ako básnik splnil úlohu vyplývajúcu z obsahu zo stránky formálnej dokonalosti (rýmu, rytmu, asonancií, slovnik)?“

Po marcovom aktíve spisovateľov-komunistov a májovej plenárke všetkých členov spisovateľského zväzu dostali sa v roku 1951 do popredia slovenského literárneho diania básnici a určovali jeho vývin a podobu. (Preto je trochu paradoxné, že práve v tomto roku vyšlo len päť básnických zbierok.) Hoci sa im zhodou okolností podarilo šikanovaných prozaikov a kritikov zachrániť pred vyobcovaním z umeleckého spoločenstva (čo by v danej situácii bolo mohlo znamenať aj ich kriminalizáciu), v hodnotení uvedených podujatí, organizovaných, pochopiteľne, z najvyššieho stranického sekretariátu, zaujali doslova polovičatý postoj. Pomohli kritizovaným kolegom, ale zotrúvali na tvrdom, až surovom odsudzovaní a znevažovaní najmä Clementisa a Novomeského a všetkého, čo s nimi súviselo. Prejavilo sa to výrazne na zasadnutiach rozšíreného výboru Slovenskej sekcie ZČSS v dňoch 7. – 16. decembra 1951. Verejne až tu po prvý raz vyhlásili za nesprávne uverejniť iba útoky (často viac než nespravodlivé) viacerých spisovateľov na kritizovaných kolegov, a nie aj ich sebakritiky, hoci boli prehnane kajúčne.

Zrejme ani nepriamy nesúhlas s takým drastickým zásahom proti literátom nebol po chuti stranickému sekretariátu, čo sa dá usúdiť zo skutočností, že úvodné a záverečné kritické slová predsedu Lajčiaka na zasadnutiach spomenutého výboru (hoci len do vlastných radov) mohli byť uverejnené takmer až po dvoch mesiacoch. Najvyššie miesta dlho váhali, či povoliť publikovanie Lajčiakovho úvodného a záverečného prejavu.⁵⁵ Napokon tak urobili asi len preto, že o mesiac vrcholný stranický orgán potreboval verejnú podporu umelcov pri propagovaní tzv. Súborného plánu Slovenska. (Dožadoval sa jej aj pri ďalších akciách, predovšetkým pri monsterprocesse s údajnými vlastizradcami a záškodníkmi. To sa však dialo až koncom roka.)

Milan Lajčiak okrem iného vyslovil ochotný súhlas s požiadavkou, aby sa literárna tvorba stala „pomocníkom strany v boji za plnenie úloh socialistickej výstavby, aby sa stala súčasťou dejinnej premeny našej krajiny na krajinu s vyspelým priemyslom a poľnohospodárstvom, na krajinu s bohatou, košatou kultúrou, na krajinu spevu a šťastia.“ Nezabudol pripomenúť, že na spisovateľských plenárkach sa dosiaľ nehovorilo o úlohách literatúry „v súvislosti s budovateľskými úlohami celého nášho pracujúceho ľudu“. A hneď zdôraznil, že práve „povrchné poznanie života nášho ľudu sa stalo najväčšou prekážkou na ceste k socialistickému realizmu, na ceste k vyššej ideovosti

⁵⁵ Do práce za mier, za nového človeka, za rozkvet slovenskej literatúry. Kultúrny život, 1952, č. 6.

a vysokému majstrovstvu našej literatúry“. Preto si vraj spisovatelia musia rýchlo osvojiť základné znalosti o Súbornom pláne.

Treba oceniť, že pri tejto príležitosti sa Lajčiak venoval aj kritike „ľavičiackych nálad“ na spisovateľskom aktíve i na plenárke, uplatňovaní úzko politických hľadísk na literatúru, čo vyvolalo „atmosféru obáv“ i „dusnú ťažobu“ v celom literárnom živote a rozleptávalo rodiaci sa široký spisovateľský front.⁵⁶ Druhý najzávažnejší prejav predniesol pracovník kultúrno-propagačného oddelenia ÚV KSS Juraj Špitzer. Sebakriticky zhodnotil svoje úradno-vrchnostenské pôsobenie medzi spisovateľmi. Funkcionári zväzu sa podľa neho neradili medzi sebou, ale vo všetkom sa spoliehali naňho, jeho názor považovali za pokyny najvyššieho stranického orgánu, čím si „*nie celkom zodpovedne zľahčovali prácu*“. Vinu však zobral na seba.⁵⁷ Ale pritom naďalej pokladal za správne uväznenie vedúcich davistov a schvaľoval obvinenia proti nim.

Tento pohľad na politickú aktivitu spisovateľov je nevyhnutný pre pochopenie ich vtedajšieho myslenia a občianskeho správania sa, lebo nemohla nezanechať stopy na ich básnickej tvorbe a vyvrcholila práve v roku 1952. Upozorním preto aspoň na najvýznamnejšie prejavy priamej symbiózy poézie s politikou, aká dovtedy nemala obdobu, hoci v podstate nemohla významnejšie pomôcť ani jednej z týchto zložiek života, najmä preto nie, že nešlo o rovnocenných partnerov. Spisovateľov charakterizuje skôr postavenie pokorne oddanej slúžičky, najpohotovejšie zvelebujúcej počínanie všemocných predstaviteľov diktatúry proletariátu.

Napriek tomu, že v roku 1952 básnici už v Kultúrnom živote nemali toľko stálych rubrik ako v predošlom, nachádzala v ňom ich tvorba naďalej dosť priestoru. Takmer v každom čísle mali vyčlenenú rubriku Z nových básní, ale dostávali miesto aj v príležitostných rubrikách primerane pomenovaných: Pozdravujeme budovateľov HUKO a Trate družby, Básne družstevného leta, Zdravica spisovateľov Viliamovi Širokému, Ešte nijkému, nijakému z agentov a zradcov u nás stromy do neba nenarástli a neporastú.

Vedenie spisovateľského zväzu i redakcia (v podstate išlo o tých istých) najčastejšie opäť uprednostňovala verše Lajčiaka, Štítnického a Miháliku, ale aj nadrealistov a ich staršieho príbuzného Horova, až na malé výnimky sa však vzdala väčšiny robotníckych autorov. Naďalej prevažovali oslavné a budovateľské verše, no náznaky prekonávania schematických klíš sa dosť zreteľne začali prejavovať v tvorbe Kostru, Horova a Žáryho a náhodne u niekoľkých ďalších. Možno aj pričinením mladých kritikov (Šmatlák, Bžoch), ktorí začínali brojiť proti veršotepectvu, „frazérstvu a frizérstvu“ (neskoršie termíny A. Matušku). Ale naozaj to boli len prvé a opatrné krôčiky.

Citové rozmedzie slovenských básnikov, či úprimné, hrané, alebo vynútené strachom, už predtým nepriamo definoval Lajčiak v názve svojej zbierky Nenávidím a milujem (1950). Prejavili ho – v obrátenom poradí – v časopisoch i v zbierkach, ale dvakrát aj v kolektívnych akciách. Prvú inšpirovala päťdesiatka predsedu KSS, člena politbyra ÚV KSČ, podpredsedu vlády a ministra zahraničných vecí V. Širokého (31. 5. 1952). Najprv sa mu hlboko a s láskou poklonili vo svojom týždenníku a potom vďakyvzdáva-

⁵⁶ Zomknúť sily na pomoc Súbornému plánu. Kultúrny život, 1951, č. 10.

⁵⁷ Tamže, č. 11.

nie, rozšírené o ďalších vinšovníkov, vydali aj knižne v nakladateľstve Slovenský spisovateľ. V Zdravici spisovateľov Viliamovi Širokému⁵⁸ vyšli verše Mihálíka (Chvíľka s Viliamom Širokým), Lajčiaka (Tebe, čelo národa), F. Kráľa (Súдруhovi Širokému), Horova (Zdravica), Plávku (Odkliata krajina), Fabryho (Na moták súdruha Širokého poslaný z väzenia 28. júla 1941), Kostru (Pozdrav) a Štítnického (Pieseň lásky).

V knižných gratuláciách⁵⁹ vyšli už uvedené básne v pozmenenom poradí a doplnili ich ďalšie veršované vinšovačky: Viery Markovičovej-Záturckej (Náš súdruh Široký), Juraja Padu (Strojca šťastia), K. Bendovej (Lístok), Mira Procházku (Májová pieseň; čo boli úryvky z dlhšej poémy), J. Turana (Vyznanie), Dušana Haruštiaka (Z celého srdca), Pavla Gašparoviča Hlbinu (Pieseň radosti) a Jána Babica (Pozdrav).

Pochopiteľne, vo všetkých išlo o superódické chválospevy na oslávencovu vernosť strane a ľudu, na jeho vodcovskú genialitu, ktorou priviedol slovenský ľud k blahobytu, k šťastnému dnešku a privedie k ešte šťastnejším zajtrajškom. Je príznačné pre toto obdobie, že zo sedemnástich autorov zborníka sa takmer tretina inšpirovala krátko predtým vyfabrikovaným Širokého motákom z fašistického väzenia a dvaja len podľa tejto vymysleniny (pravda, vtedy nemohli vedieť, o čo ide!) skonštruovali nadšené d'akovné ódy na jubilanta. Pravdaže, poézie v týchto veršoch nemohlo byť veľa a azda nikto ju v nich ani nehladal. Zarážajúcejšie však môže byť, keď jeden z básnikov, ktorý práve vojenčil, okrem iného básnil, že večer po službe si otvorí kufrík, pozrie sa pod veko a čo vidí? Vraj mu do jednej splývajú dve tváre z fotografií: jedna patrí jeho milej, druhou je „rozvážna tvár staviteľa / čo pripál krídla Slovensku...“⁶⁰.

Ale ešte zarážajúcejšie je, čo urobila komunistická propaganda z básnikov v dňoch vykonštruovaného Procesu s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym.⁶¹ Nielenže zorganizovala celoštátnu podpisovú akciu za najvyššie tresty pre obžalovaných (medzi nimi bol slovenský literát a politik V. Clementis) vo všetkých inštitúciách a podnikoch, ale sfanatizovala aj spisovateľov.

V Kultúrnom živote⁶² venovali príspevkom spisovateľov celú stranu pod názvom Ešte nijakému, nijakému z agentov a zradcov u nás stromy do neba nenarastli a neporastú. Predseda spisovateľského zväzu v básni Súd okrem iného napísal: „*My skmáľeme vás ako hnilé hrušky vietor kmáľe / ... My vytrháme plevel, ktorý rastie z vášho tela, / hoci sa už kolíše na spravodlivom tráme... / keby sme stokrát prešli popri vás a nezbadali, / stoprvýkrát vás rozdrvíme ako búrka skaly...*“ Spisovateľský prvý tajomník v básni Pred súdom ľudu žiada: „*smrť kľbku chobotníč! / ... do zradcov, vrahov, atomčíkov / popravia čata: Pál!*“ ...“ Bývalý básnik a prozaik skupiny DAV vo vyhlásení Trest nech je výstrahou – tvrdým oficiálnym štýlom konštatoval: „... *zlotrilí sabotéri, špióni a zradcovia dohrali svoju ohavnú rolu pred súdom. Ruka spravodlivosti im vymerala zaslúžený trest, ktorý nech je výstrahou všetkým podobným vyvrheľom.*“

⁵⁸ Kultúrny život, 1951, č. 22.

⁵⁹ Zdravica slovenských básnikov Viliamovi Širokému. Bratislava 1952, s. 70.

⁶⁰ MIHÁLIK, V.: Chvíľka s Viliamom Širokým. Tamže, s. 26.

⁶¹ Pozri rovnomennú publikáciu, ktorú aj v slovenskej verzii vydalo Ministerstvo spravodlivosti v nakladateľstve Orbis, Praha, 1953, s. 590. V náklade 25 400 výtlačkov!

⁶² Kultúrny život, 1952, č. 49.

Prozaické vyjadrenie si vybral aj jeden z bývalých nadrealistov. Nazval ho – Vrana k vrane sadá. Stačí odcitovať začiatok: „*S pocitom uľahčenia a zadostučinenia prijali pracujúci miest a dedín i pokroková inteligencia spravodlivý rozsudok nad zradcovskou a spikleneckou bandou... nestretol som človeka, čo by sa usiloval brániť spiklencov, alebo ich ľutovať...*“ Jeho nadrealistický kolega vo veršoch Oni a my nazval odsúdencov „obžieračmi kostí“ a vyhlásil, že keď „zadlávime podľa zvery... / z rúk vrahov vytrhneme kvery... / vrátime ľuďom detský sen...“. Mladý básnik v Slánskeho „bande“ o. i. nazval súdených „kohortou vrahov veľkopánskych“ a „gangsterskou bandou zvlčilou“. Žiadal preto „päsť oceloví“, aby tvrdo šľahla „v zradcovské, hnušné gágory!!!“ Jeho kolega vo veršoch Spravodlivosť pomenúva odsúdencov zradcami a katmi, žiada „rozhodnou pästou“ rozmliaždiť „hniezda hadie“ a vyzýva vlast: „Presne mier, presne mier...“ Katolícky farár a básnik sa iba vyhrážal, že „každého oči ľudu presvietia, / aj keď sa kryje ako Slánský...“. Komunistická justícia, pochopiteľne, s radosťou vyhovelá masovým žiadostiam o najprisnejšie tresty (veď ich organizovalo vedenie strany a vlády): jedenástich obžalovaných – ktorí pred súdom spamäti odriekali dopredu naučené texty – odsúdila na smrť a pár dní po inscenovanom procese poslala na šibenice...

V nasledujúcom čísle spisovateľského týždenníka Kultúrny život vyšla potom iba jediná báseň: oslavujúca ruský jazyk. Vo vianočnom dvojčíslí celú štvrtinu rozsahu zaberá text Gottwaldovho prejavu na celoštátnej konferencii KSČ.⁶³ Hoci názov hovoril o politickej a organizačnej práci a o nových stanovách jedinej vládnucej strany, jeho rozsiahla úvodná časť bola venovaná „odhalienu a zneškodneniu protištátneho sprisahaneckého centra“. Kultúrny život po prvýkrát uverejnil celý rozsiahly prejav hlavy strany a štátu – určite na príkaz zhora, a aj preto, aby spisovateľská tribúna opäť manifestovala svoju absolútnu oddanosť vrchnosti. Čiastočne možno preto, aby ťažšie chápujúci čitateľia porozumeli, v akom štáte žijú a prečo spisovatelia napísali také krvilačné verše.

V tomto dvojčíslí bola však bohato zastúpená aj básnická tvorba: mierovou agitkou bývalého nadrealistu; veršami vtedajšieho vojaka o narodení dcéry a o hrdinskej predstave vlastnej staroby; spomienkou spisovateľského prvého tajomníka na mamu, žijúcu „snami družstevnými“; dvoma veršovanými pohľadnicami z Budapešti autora prvej zbierky, ktorý si v susednom hlavnom meste všimol aj továrne, pričom dobre zrýmoval Csepel so slovom veľkolepé. Ťažko však určiť, prečo vo vianočnom dvojčíslí vyšla celá strana úryvkov z poémy Májová pieseň, uverejnená už knižne v spomenutej Zdravici Viliamovi Širokému.

Napriek všetkému uvedenému treba konštatovať, že v roku 1952 sa práve v poézii (i v jej kritickej reflexii) zopárkrát aspoň v náznakoch zabyslo na zmenu jej vtedajších podôb. Najmä v Kostrových a Horovových návratoch do rodného kraja a v Žáryho dojmoch z Talianska. Vyslovené prekvapenie, konečne však úľavné, vyvolala nečakaná štúdia sedemdesiatdvaročného novinára, voľakedajšieho kritika Slovenskej moderny – Františka Votrubu. V dvoch číslach KŽ⁶⁴ dal mladším neuveriteľnú lekcii. Na začiatku síce ani on nemohol odmietnuť zjednocovanie „*citového, obrazivého a myšlienkového*

⁶³ Kultúrny život, 1952, č. 51 – 52.

⁶⁴ Cesta slovenskej poézie. Tamže, č. 16 a č. 17.

života“ v poézii – s občianskymi povinnosťami básnika. Zároveň však nezatajil ani dávny postreh, že na Slovensku bolo vždy viac literárnych talentov ako „*veci svojej znalých umelcov*“. V druhej časti svojich úvah takisto uznal „*nadšené oddanie sa*“ ideám socializmu a iným „*vysokým cieľom ľudstva*“ atď., lebo bez „*etickej sily*“ by neboli možné budovateľské a iné výsledky, ale ďalej zdôrazňoval už len význam osobnosti, „*tvorivej individuality*“, bez ktorej nejestvuje umelecká tvorba.

Najväčšiu pozornosť potom venoval úrovni vtedajšej poézie. V uverejňovaných veršoch videl „*nedostatok zodpovednosti*“, nedonosenosť, slovné siláctvo, záľubu v superlatívoch a vo „*fortissimách*“. Nevidela sa mu ani častá prax, že „*komorné a intímne*“ veci sa vyjadrujú „*pomocou bubnov a trombónov*“. Všimol si tiež, že pozoruhodné myšlienky a city sú neraz nedopovedané, znejasnené „*blabotáním*“, že veľa veršov sa vyrába „*na studenej ceste*“, takže nie sú „*ohlasom hlboko zjatreného citu*“, ani výsledkom statočnej snahy o „*čistý, bezchybný a zákonitý tvar*“. A tak iba „*šuštía papierom*“, nezaujmu, nezapália, lebo sám tvorca je „*studený ako cencúl*“. Odmietol ďalej zveršúvanie novinárskych úvodníkov, či „*občianske katechizmy*“, nestačilo mu, aby dielo bolo „*verné a pravdivé*“. V závere sa navyše aforisticky vyjadril: „*Nechceme tvoje manifestovanie, osvedčovanie sa, ale priebojný básnický čin...*“

Nie náhodou práve v 17. čísle uverejnila redakcia básne jedenástich mladých autorov. Votrubove úvahy a požiadavky sa však rovnako vzťahovali aj na prevažnú väčšinu tvorby starších, ktorých, pravdaže, takáto lekcia ešte nemohla prebudiť. Ani skutočný básnik sa z nadšeneckého socialistického ošiaľu a z primitívnych požiadaviek vševediačich straníckych funkcionárov nemohol vymaniť zo dňa na deň. Dôkazom bolo okrem iných a neskorších napríklad hneď nasledujúce číslo KŽ⁶⁵, v ktorom vyšli tradičné prvomájové básne a pozdravy pre budovateľov železniží HUKO, ba ešte koncom roka spomínané už paškvily, schvaľujúce popravu. Provokačné semeno zasiate Votrubom sa však od nasledujúceho roku postupne ujímalo najmä zásluhou precitávania skutočných básnikov a kritikov a čoskoro aj nástupom novej básnickej generácie, ktorá si už nedala diktovať od politikov.

Štúdia je individuálnym výstupom z grantového projektu *Poetika päťdesiatych rokov*. VEGA 2/5066/20, vedúca riešiteľka doc. PhDr. Jelena Paštéková, CSc.

⁶⁵ Kultúrny život, 1952, č. 18.